ĮVADAS

1990 m. nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje partizaninio karo tyrimai išsiskleidė kartu su daugelio paminklų ir memorialų kovotojams už laisvę statyba, prieš daugelį metų išniekintų partizanų laidotuvėmis, atstatomais jų bunkeriais, gausiomis memuarų publikacijomis. Tačiau istorikai, veikiami lietuvių išeivijos tradicijos, daugiau kaip dešimtmetį dažniausiai demaskavo ir neigė sovietinį propagandinį pasakojimą. Anot Bernardo Gailiaus, to meto autoriai, kovodami su sovietine indoktrinacija Lietuvos visuomenės viduje, smerkė sovietų valdžią ir tapatinosi su partizanais[1], o kruopščiai kaupiamų ir aprašomų faktų paraštėse kūrė epinį partizaninio karo vaizdinį[2]. Tačiau pamažu 1939–1953 m. laikotarpio istorinių įvykių – išimtį sudarė tik Antrasis pasaulinis karas – reikšmė kolektyvinėje atmintyje menko, nes jų vietą iš dalies užėmė 1991 m. sausio 13-oji, SSRS žlugimas ir kai kurie kiti nauji tuometės generacijos gyvenimą keitę istoriniai įvykiai[3].

Pasipriešinimo sovietinei okupacijai, taigi ir 1944–1953 m. partizaninio karo, tema Lietuvos viešajame diskurse vėl įsitvirtino 2005 m., kilus politikų ir visuomenės diskusijoms dėl gegužės 8 ir 9 d. vertinimo ir po šių diskusijų kilusių atsakomųjų Rusijos veiksmų. Alvydas Nikžentaitis kaip tik su šiais įvykiais sieja pasakojimo apie Lietuvos nepriklausomybės praradimą ir pasiaukojamą kovą už ją įsigalėjimą[4]. Pasakojimo apie laisvę mylinčią ir per šimtmečius ją ginančią lietuvių tautą būta jau Motiejaus Stryjkovskio (1582) ir Alberto Kojalavičiaus (1650) veikaluose, o Rusijos imperijos metais apie tai plačiai ir įtaigiai rašė Simonas Daukantas (nuo 1822 m.)[5]. Tačiau nūnai į didįjį pasakojimą buvo įtraukti Molotovo ir Ribbentropo pakto slaptieji protokolai, antisovietinis partizaninis karas, pogrindinės Katalikų bažnyčios kronikos leidyba, Romo Kalantos susideginimas. Tai pasipriešinimo istorija, A. Nikžentaičio žodžiais tariant, su laiminga pabaiga – Nepriklausomybės atkūrimu, kurio procese Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio dalyviai imti laikyti partizaninio pasipriešinimo tęsėjais[6].

Didelę įtaką Lietuvos politikų nuostatoms ir visuomenės laikysenai turėjo ir 2014 m. Krymo aneksija, nes Rusijos veiksmai buvo priimti kaip grėsmės nacionaliniam sau-

---

1 GAILIUS, Bernardas. *1944–1953 m. partizanų karas šiuolaikinėje Lietuvos istorinėje, politinėje ir teisinėje kultūroje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2009, p. 17–18.

2 Ibid., p. 46.

3 Žr.: GAIDYS, Vladas. Kolektyvinės atminties tyrimai Lietuvoje 1989–2009 metais. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo. Atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje.* Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 332.

4 NIKŽENTAITIS, Alvydas. Atminties ir istorijos politika Lietuvoje. In *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2013, p. 531–532.

5 KUOLYS, Darius. Simonas Daukantas – „įspėjęs ateities dvasią“. *Liaudies kultūra*, 2018, nr. 4, p. 27–29.

6 NIKŽENTAITIS, A. Op. cit., p. 531–532.

Acta Historica Universitatis Klaipedensis XL, 2020, 15–21. ISSN 1392-4095 (Print), ISSN 2351-6526 (Online)
DOI: http://dx.doi.org/10.15181/ahuk.v40i0.2128

gumui ženklas. Vėl kilo gyvas susidomėjimas pilietiniu pasipriešinimu, taigi ir XX a. kovos už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę istorija[7].

2017 m. apie Adolfą Ramanauską-Vanagą pasisakiusi Rūta Vanagaitė vieną iš Lietuvos partizanų vadų apkaltino bendradarbiavimu su KGB. Šio pasisakymo sukeltas skandalas dar nėra išsamiai ištirtas, tačiau jo poveikis akivaizdus: plūstelėjo dar viena politikų, visuomenininkų, žiniasklaidos atstovų, švietimo specialistų, menininkų, taip pat ir mokslininkų dėmesio partizanams banga. Daugelis jų pirmą kartą į rankas paėmė partizanų dienoraščius ar atsiminimus, susipažino su moksliniais tyrimais, įvairiu mastu ir priemonėmis patys ėmėsi pilietinio visuomenės ugdymo. Vis dėlto daugelis pastaraisiais metais iškeltų klausimų apie Lietuvos partizanus, jų siekius, kovos formas ir būdus, kūrybinį palikimą, kasdienę būtį dar laukia išsamių atsakymų.

Koks buvo istorikų vaidmuo ieškant atsakymų į šiuos klausimus? Išnagrinėjęs 1991–2006 m. Lietuvos istoriografiją partizaninio karo tema, Mindaugas Pocius nustatė, kad joje ryškios dvi pagrindinės kryptys: vyraujanti herojinė-romantinė istoriografija partizaną vaizduoja nepriekaištingu didvyriu, beveik tobulu, be nuodėmės; nemalonius istorinius faktus tokios istoriografijos atstovai ignoruoja, dailina arba saikingai dozuoja[8]. Kritinė istoriografija istorinius įvykius apmąsto ir siekia keisti sustabarėjusią viešąją nuomonę[9].

Praėjus keleriems metams po M. Pociaus straipsnio pasirodymo, B. Gailius sugrįžo prie istorinių interpretacijų temos ir priėjo išvadą, jog dvi istoriografinės tradicijos, kurias aprašė M. Pocius, susiformavo veikiamos intelektualiniu požiūriu reikšmingiausių lietuvių išeivijos organizacijų: Lietuvių fronto bičiulių ir Santaros-Šviesos federacijos. Dalis Lietuvių fronto bičiulių organizacijos narių – tai aktyvūs rezistentai, dalyvavę 1941 m. Birželio sukilime ir buvę antinacinės rezistencijos dalyviai. Todėl „frontininkų“ istorinės studijos, kurioms didžiausią įtaką padarė Juozo Lukšos-Daumanto „Partizanai“[10], dažnai buvo suvokiamos kaip tebesitęsiančio pasipriešinimo sovietinei santvarkai dalis; jos turėjo pagrįsti Lietuvos rezistencinę tradiciją, rodyti pavyzdį naujoms kartoms[11]. Svarbiausi po 1990 m. pasirodę partizaninio karo temą bendrinantys Kęstučio Girniaus, Nijolės Gaškaitės, Dalios Kuodytės, Algio Kašėtos ir Bonifaco Ulevičiaus veikalai priklauso šiam laukui[12].

---

7 Išsamiau žr.: RAMONAITĖ, Ainė; PETRONYTĖ-URBONAVIČIENĖ, Ieva; SKIRKEVIČIUS, Paulius; VOSYLIUS, Eugenijus. *Kas eitų ginti Lietuvos? Pilietinio pasipriešinimo prielaidos ir galimybės*. Vilnius, 2018.

8 POCIUS, Mindaugas. 1944–1953 metų partizaninio karo Lietuvoje istoriografija. *Istorija*, 2006, t. 64, p. 56.

9 Ibid., p. 60. Išeivijos istoriografiją dėl jos specifikos (ji parašyta ne Lietuvoje, be pirminių šaltinių) M. Pocius laikė atskira istoriografijos kryptimi.

10 [LUKŠA, Juozas] DAUMANTAS. *Partizanai. Už geležinės uždangos*. [Chicago, IL, 1950]. Paskutinis – penktasis – šios knygos leidimas: LUKŠA-DAUMANTAS, Juozas. *Partizanai*. Ats. red. ir sud. Kęstutis KASPARAS. Kaunas, 2005.

11 GAILIUS, B. *1944–1953 m. partizanų karas...*, p. 36.

12 GIRNIUS, Kęstutis. *Partizanų kovos Lietuvoje.* Chicago, IL, 1987; GAŠKAITĖ, Nijolė; KUODYTĖ, Dalia; KAŠĖTA, Algis; ULEVIČIUS, Bonifacas. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* Kaunas, 1996; GAŠKAITĖ, Nijolė. *Pasipriešinimo istorija, 1944–1953 metai*. Vilnius, 1997.

Visiškai kitokia mąstysena būdinga Santaros-Šviesos idėjas puoselėjusiems istorikams, kuriems didžiausią įtaką padarė Jonas Deksnys – Lietuvių rezistencinės santarvės organizacijos kūrėjas. Jų nuostatos partizaninio karo atžvilgiu buvo pabrėžtinai kritiškos ir, suprantama, prieštaravo „frontininkų" teiginiams[13]. Nepriklausomoje Lietuvoje „santariečių" tradiciją, pabrėždamas ginkluoto pasipriešinimo beprasmiškumą, perėmė Liudas Truska[14], tęsė Mindaugas Pocius[15].

Šių dviejų tradicijų kontekste iki šiol vienintelėje okupuotos Lietuvos istorijos sintezėje[16] gausiam ir skirtingoms istoriografinėms kryptims atstovaujančiam autorių kolektyvui nepasisekė pateikti vieno konceptualaus partizaninio karo paveikslo. Visą vėlesnę (2006–2019 m.) istoriografiją apibūdina jau ne romantiškas požiūris ar kritiškas partizanų vertinimas, o iš esmės naujų koncepcijų, teorinių prieigų ir metodų (metodologijų) paieškos.

B. Gailiaus publikacijose, kuriose partizanų vadovybės įgaliojimai buvo nagrinėjami 1918–1920 m. Lietuvos Tarybos precedento ir 1996–2000 m. Lietuvos Respublikos Seimo priimtų įstatymų kontekste, svarstyta, kad nė vienas iš pareigūnų, paskirtų valstybės valdžios institucijų, sudarytų pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, ar valstybės gynybos vadovybės, negalėjo eiti savo pareigų, todėl nuo 1944 m. visoje Lietuvoje veikę partizanų vadai, o nuo 1949 m. – vieningo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio vadovybė, buvo perėmusios visus valstybės valdžios įgaliojimus[17]; partizanai buvo jėga, kuri „turėjo tautos mandatą ir, remdamasi juo, taip pat tarptautine ir nacionaline teise, ginklu gynė valstybę nuo agresijos, taigi buvo tokia organizacija, kokią įprasta vadinti kariuomene. Be to, ši organizacija turėjo įgaliojimus veikti tautos ir valstybės vardu"[18].

Šiuos teiginius plėtojo ir tikslino Aistė Petrauskienė, kuri į Lietuvos partizanus pažvelgė ne tiek kaip į Lietuvos valstybės tęsėjus ir paveldėtojus, kiek kaip į slaptą politinę instituciją, veikusią antrosios sovietinės okupacijos metais[19]. Jos žodžiais tariant, valstybei praradus teritorijos valdymą ir nepriklausomybę, valstybingumas išliko,

---

13 GAILIUS, B. *1944–1953 m. partizanų karas...*, p. 46.

14 TRUSKA, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais*. Kaunas, 1995.

15 POCIUS, Mindaugas. *Partizaninis pasipriešinimas Lietuvoje 1944–1953 m.: kova su kolaboravimu kaltintais gyventojais.* Daktaro disertacija. Klaipėda–Vilnius, 2005. Taip pat žr.: POCIUS, Mindaugas. *Kita mėnulio pusė: Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais.* Vilnius, 2009.

16 *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. red. Arvydas ANUŠAUSKAS. Vilnius, 2005; *Lithuania in 1940–1991: the History of Occupied Lithuania*. Ed. by Arvydas ANUŠAUSKAS. Vilnius, 2007 (1st ed.), 2015 (2nd ed.).

17 GAILIUS, Bernardas. Partizanų vadovybės įgaliojimų pripažinimo teisiniai pagrindai ir padariniai. *Genocidas ir rezistencija*, 2006, nr. 2, p. 159; plg. GAILIUS, Bernardas. Partizanų teisių atkūrimo klausimu. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2003, nr. 5, p. 238–245.

18 GAILIUS, B. Partizanų vadovybės..., p. 164.

19 Išsamiau žr.: PETRAUSKIENĖ, Aistė. *Partizaninio karo vietos: įamžinimas ir įpaveldinimas nepriklausomoje Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2017, p. 157–184; PETRAUSKIENĖ, Aistė. Lietuvos partizanų pogrindžio valstybės bruožai. *Tautosakos darbai*, 2017, t. 53, p. 155–174.

nes okupacijai pasipriešinusi tautos dalis – ją suvienijo politiniai siekiai ir pasitelktos karinės priemonės – per dešimtmetį sukūrė ypatingą reiškinį, kuriam taikytinas pogrindžio valstybės pavadinimas[20]. Anot A. Petrauskienės, pogrindžio valstybę apibūdina ir legitimuoja: partizanų valdymo teisė, socialinė politika, karinė organizacija ir administracija, finansų sistema, ryšių tinklas, pogrindžio spauda ir atsišaukimai, diplomatiniai ryšiai su užsieniu[21].

Įkandin sekė bandymai Lietuvos partizaninį karą parodyti tarptautiniame lyginamajame kontekste[22], nagrinėti šį karą taikant karo koreliatų (*Correlates of War*) metodiką[23]. Buvo pradėti profesionalūs archeologiniai partizaninio karo vietų tyrimai[24], imta tirti socialinių tinklų reikšmė formuojantis ir veikiant lokalioms laisvės kovotojų struktūroms[25], prozopografiniu metodu aprašyta kolektyvinė partizanų vadovybės narių biografija[26]. Apie naujus 1944–1953 m. Lietuvos partizaninio karo tyrimų horizontus kalba, juos plačiai atveria ir trijų šiame *Acta Historica* tome spausdinamų straipsnių autoriai bei šaltinių – teminės dokumentų rinktinės – rengėjas.

Greta Paskočiumaitė pasitelkia gausius Lietuvos partizanų spaudinių (atsišaukimų, biuletenių, laikraščių, proginių leidinių) tekstus, bemaž tūkstantį visų rangų ir visų trijų sričių partizanų slapyvardžių bei organizacinių vienetų pavadinimų ir atskleidžia, kaip juose atsispindi XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje sukurto ir įsitvirtinusio istorinio pasakojimo vaizdiniai, kokią įtaką, stiprinant bei įamžinant partizaninę kovą, turėjo didieji Lietuvos kunigaikščiai Gediminas, Kęstutis, Vytautas – pagrindiniai minėto pasakojimo veikėjai. Nors klausimų apie partizanų atmintį ir kultūrą anksčiau jau yra kėlusios Austė Nakienė ir A. Petrauskienė, tai pirmasis toks gausiais konkrečiais pavyzdžiais grįstas partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų tyrimas, žvelgiantis į partizaninio karo temą iš „kultūrinio posūkio“ (*cultural turn*) taško, brėžiantis visiškai naują – istorinės laisvės kovotojų savimonės pažinimo – perspektyvą.

Autorė atskleidė, kad partizanai nesiekė atkurti istorinę tiesą ar kritiškai ją vertinti, bet atidžiai ieškojo siužetų ir herojų, kurie partizaninei kovai galėtų suteikti didesnę prasmę ir užtikrintų jos tęstinumą. Laisvės kovotojų kilmė, išsilavinimas, pažiūros ir tam tikru mastu užimamos pareigos dažnai turėjo įtakos jų slapyvardžiams, o įvai-

[20] PETRAUSKIENĖ, A. *Partizaninio karo vietos…*, p. 161.

[21] PETRAUSKIENĖ, A. Lietuvos partizanų…, p. 171.

[22] GAILIUS, Bernardas. Partizanų karas ir demokratija Europoje. In *Libertas & Pietas. Lietuviškasis konservatizmas: antologija 1993–2010.* Sud. Mantas ADOMĖNAS. Vilnius, 2010, p. 271–292.

[23] JANKAUSKIENĖ, Edita. 1944–1953 m. Lietuvos partizaninis karas su Sovietų Sąjunga. In *Lietuvos karai. Lietuvos XIX–XX a. nacionalinių karų sisteminė-kiekybinė analizė.* Sud. Gediminas VITKUS. Vilnius, 2014, p. 213–270 (= *Wars of Lithuania: a Systemic Quantitative Analysis of Lithuania's Wars in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Ed. by Gediminas VITKUS. Vilnius, 2014).

[24] Išsamiau žr.: PETRAUSKAS, Gediminas; PETRAUSKIENĖ, Aistė. Naujausiųjų laikų konfliktų archeologija: Lietuvos partizaninio karo tyrimų atvejis. *Lietuvos archeologija*, 2014, t. 40, p. 221–253.

[25] NOREIKA, Dainius. Apie socialinių tinklų reikšmę kolektyvinio veiksmo vyksmui ir istorijos pažinimui. *Politologija*, 2015, nr. 4, p. 159–172.

[26] ŽILYTĖ, Enrika. Partizanų vadų kolektyvinė biografija. *Lietuvos istorijos studijos*, 2016, t. 38, p. 84–112.

raus rango partizanų vadovybės nariai pavaldiems organizaciniams vienetams teikė pavadinimus. Menamos minėtų slapyvardžių ir pavadinimų tarpusavio sąsajos, iškylantys jų deriniai, taip pat duomenų iš Rytų, Vakarų bei Pietų Lietuvos sričių palyginimas yra svarbus ateities tyrimų uždavinys.

Antisovietinis ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje po Antrojo pasaulinio karo dažnai lyginamas su pasipriešinimu Ukrainoje. Atskirus ginkluotos kovos ir jos slopinimo aspektus jau yra lyginę Arvydas Anušauskas, Tomas Žilius. Bet Darius Juodis pirmą kartą daro tai remdamasis Valstybiniame Ukrainos saugumo tarnybos archyve saugomais dokumentais. Pradinius jų tyrimų rezultatus autorius bendrina nagrinėdamas 1944–1953 m. ginkluotos kovos už Ukrainos laisvę slopinimą ir to paties laikotarpio, to paties pobūdžio reiškinius Lietuvoje. Dviejų antisovietinių pasipriešinimų istorijos kiek skiriasi (Ukrainiečių nacionalistų organizacija įkurta dar XX a. 3-iajame dešimtmetyje), kitoks partizaninės kovos mastas (Ukraina, jos gyventojų ir partizanų skaičius didesnis), tačiau sovietinio saugumo struktūrų taikyta slopinimo taktika, būdai ir priemonės abiejose šalyse iš esmės buvo vienodi.

Tarptautinis Lietuvos partizaninio karo ir tyrimų kontekstas reikšmingas daugeliu požiūrių. Antai D. Juodis atskleidžia, kad saugumo pareigūnai Ukrainoje ir Lietuvoje vienodai klastojo pranešimų apie žuvusius partizanus ir paimtus jų ginklus bei šaudmenis statistiką. Lyginamasis aspektas svarbus ir nagrinėjant Lietuvoje veikusių specialių agentų-smogikų grupių veiklą, mat Aleksejus Sokolovas – vienas iš tokių grupių kūrėjų – 1946 m. į Lietuvą atvyko būtent iš Vakarų Ukrainos. Tuo metu ten jau veikė pusantro šimto agentų-smogikų grupių, kiekvienoje vidutiniškai po 9 narius, kurie ardė partizanų vadovybės ryšius, siekė kovotojus paimti į nelaisvę ir užverbuoti.

Gedimino Petrausko straipsnis skirtas dar prieš dešimtmetį atvertam partizaninio karo vietų kompleksinių tyrimų – archeologinių, istorinių ir kartu karo taktikos – horizontui. Daug metų iki tol Lietuvoje partizanų palaikų užkasimo vietų paieškos buvo rengiamos be deramo pasiruošimo, suniokota daug partizanų vadovybės bunkerių vietų. Šiandien jau galima kalbėti netgi apie atskiras bunkerių, žeminių ir jų aplinkos, stovyklaviečių, kautynių ir kai kurių kitų vietų profesionalių tyrimų kryptis. Geografinę aprėptį rodo straipsnio priedas – visų 2010–2019 m. archeologų tyrinėtų partizaninio karo vietų katalogas.

Akivaizdu, kad archeologinių partizaninio karo vietų tyrimų reikšmė toliau dar labiau augs, nes paskutiniai partizaninio karo dalyviai ir amžininkai nebeturi sveikatos dalyvauti paieškose ir dažnai jau negali atsakyti į konkrečius klausimus, susijusius su partizaninio karo paveldo vietų lokalizacija. Tad patirtį apibendrinantis, išsamią statistiką pateikiantis G. Petrausko straipsnis svarbus ir tuo, kad jame patikimai brėžiamos tokio pobūdžio ateities tyrinėjimų gairės.

Rengdamas šaltinio publikaciją, šių eilučių autorius taip pat pasirinko naują žiūros tašką – partizanų vadovybės tyrimą jis pirmą kartą išplėtė nuo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos Prezidiumo narių ir aštuonių 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos signatarų iki visos kolektyvinio kūno – LLKS Tarybos – sudėties; per 1949–1953 m. laikotarpį Tarybai priklausė net keturios dešimtys visos Lietuvos partizanų vadų.

Į vieną vietą surinkti 88 dokumentai patikslina ir iš esmės papildo iki šiol turėtus duomenis apie daugelio LLKS Tarybos narių asmenybes: jų būdą, pažiūras, pareigas, kovos kelią, taip pat ir laikyseną pačiais svarbiausiais aukščiausiojoje vadovybėje sprendžiamais klausimais.

Partizanų dokumentai, pogrindinės spaudos tekstai Lietuvoje tam tikru mastu jau buvo skelbiami[27]. Šį kartą tai daroma neapsiribojant chronologiniu, teminiu ar teritoriniu principais. Siekiama atskleisti istorinių tekstų sąryšius, kai formuluotės iš vieno dokumento buvo perkeliamos į kitą (LLKS Tarybos deklaracijos atvejis), tam tikrą minties raidą, ginčų ir raštu vykstančio apsikeitimo nuomonėmis kultūrą bei turinį (diskusijos apie LLKS ideologiją, būsimas Lietuvos sienas, valstybės ir tautos ateitį), dar nepasibaigusio partizaninio karo refleksijas, mėginimus aprašyti laisvės kovą (tekstai apie Lietuvos ir LLKS istoriją). Sutelkus visus šiuos tekstus, buvo įvardyti autoriai, atskleistas dokumentų kontekstas ir pateikti kiti svarbūs paaiškinimai. LLKS Taryba kaip institucija, aukščiausias partizanų organizacijos valdymo organas, taip išsamiai yra pristatoma pirmą kartą. Atskleista ne tik jos istorija ir veikla, bet ir konkrečių narių – ne tik kaip ginkluotų karių, bet ir kaip politikų bei valstybininkų – indėlis svarstant ir priimant nutarimus, nors dalis jų liko neįforminti arba tą rodantys dokumentai dar nėra rasti.

Nuo Lietuvos aktualijų atitolusiam skaitytojui svarbu pabrėžti, kad žodį *partizanai* turi daugelis už laisvę kovojusių tautų. Carlo Schmitto teigimu, šis terminas reiškia politiškai aktyvią, kovojančią partiją arba piliečių grupę, kuriai būdinga karinės veiklos nereguliarumas, mobilumas, politinis aktyvumas ir telūriškumas[28]. Nereguliarus partizanų veikimas atskiria juos nuo reguliariosios kariuomenės. Mobilumas reiškia, kad taktiniu požiūriu partizanai yra lengvai ginkluoti ir greitai judantys kariai. Telūriškumas nusako partizanų ryšį su jų veikimo vieta, pirmiausia namais, tėviške ir pabrėžia gynybines nuostatas; politinio aktyvumo kriterijus – tai kertinis partizanų apibrėžimo akmuo.

---

[27] *Nenugalėtoji Lietuva*. Kn. 3: *Lietuvos partizanų spauda (1944–1949).* Sud. Algimantas LIEKIS. Vilnius, 1995; Kn. 4: *Lietuvos partizanų spauda (1950–1956).* Sud. Algimantas LIEKIS. Vilnius, 1996; *Laisvės kovos 1944–1953 metais. Dokumentų rinkinys.* Sud. Dalia KUODYTĖ, Algis KAŠĖTA. Kaunas, 1996; *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save. 1944–1956 m. partizanų spaudos publikacijos*. Sud. Nijolė GAŠKAITĖ-ŽEMAITIENĖ. Vilnius, 1998; *Lietuvos partizanų Tauro apygarda (1945–1952).* Sud. Nijolė MASLAUSKIENĖ. Vilnius, 2000.

[28] SCHMITT, Carl. *The Theory of the Partisan: a Commentary/Remark on the Concept of the Political* [1963]. Michigan, 2004, pp. 9–14.

Lietuvos, taip pat Ukrainos ir Lenkijos, partizanai nuo Antrojo pasaulinio karo metais kovojusių Vakarų Europos šalių rezistentų skyrėsi kariniu ir teisiniu požiūriu, nes tai buvo gerai organizuotos savanorių kariuomenės[29]. Visi Antrojo pasaulio karo metais ir jam pasibaigus Europoje veikę partizanai didesniu ar mažesniu mastu prisiėmė atsakomybę už būsimas valstybes, dėjo joms pamatus. 1944 m. kovo 15 d. Prancūzijos nacionalinė pasipriešinimo taryba ir 1949 m. vasario 16 d. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio taryba priėmė ir paskelbė išskirtinius politinius dokumentus, kuriuose partizanai vadino save laikinąja valdžia, veiksiančia tol, kol demokratiniu būdu bus sudarytos atitinkamos valdymo institucijos, kalbėjo apie žmogaus teises, socialines ir ekonomines reformas[30]. Prancūzijos nacionalinės pasipriešinimo tarybos dokumentas tapo Prancūzijos pirmosios vyriausybės programa. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracija buvo paskelbta Lietuvos valstybės teisės aktu – tiesa, tai įvyko jau minint jos pasirašymo 50-ąsias metines.

Tarptautiškai atpažįstamas ir istoriografijoje vyraujantis Lietuvos partizanų, kaip miško brolių (angl. *Forest Brothers*), vaizdinys lig šiol paremtas laisvės kovą, narsą ir pasiaukojimą aukštinančiu pasakojimu[31]. Tačiau jis labai mažai pasako apie pagrindinį partizanų siekį – sukurti naują demokratinę valstybę. Kaip tik į tai dėmesys kreipiamas ir pamatiniai dokumentai kartu su išsamiais komentarais skelbiami šiame leidinyje.

Vykintas Vaitkevičius

---

[29] GAILIUS, B. *1944–1953 m. partizanų karas...*, p. 272.

[30] Išsamiau žr.: GAILIUS, Bernardas. Partisan warfare, European democracy and Lithuania. In *Demokratija Lietuvoje: pilietiškumas ir totalitarizmas XX amžiaus istorijos lūžiuose.* Sud. Mingailė JURKUTĖ, Nerijus ŠEPETYS. Vilnius, 2011, p. 332.

[31] Plg.: LUKŠA, Juozas. *Forest brothers: the account of an anti-Soviet Lithuanian freedom fighter, 1944–1948.* Budapest, New York, 2009.